Materiallar to’plami · Conference Proceedings

“Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta’minlash: global chaqiriqlar va milliy yechimlar(Fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari: transmilliy muammolar va ularni hal etish mexanizmlari)”

01 October – 14 November 2026

UDK 336

IQTISODIY, IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARNI TA’MINLASH: GLOBAL CHAQIRIQLAR VA MILLIY YECHIMLAR

TIJORAT BANKLARIDA MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR (FIN TECH) VA SUN’IY INTELLEKTNI QO’LLASH ORQALI XIZMATLAR SIFATINI OSHIRISH YO’LLARI

Hikmatillo Oyatillo o’g’li Karimov*

Andijon davlat universiteti, Iqtisodiyot yo’nalishi 3-bosqich talabasi

✉ hikmatillokarimov30@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi bank-moliya tizimida moliyaviy texnologiyalar (FinTech) va sun’iy intellekt (SI) elementlarini joriy etishning bugungi holati hamda istiqbollari tadqiq etilgan. Hududiy tijorat banklarida raqamli ekotizimlarni rivojlantirish, mijozlarga ko‘rsatilayotgan xizmatlar tezkorligi va sifatini oshirish mexanizmlari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida bank moliya xizmatlarini raqamlashtirishda yuzaga kelayotgan muammolar o‘rganilib, raqamli bank xizmatlari sifatini xalqaro standartlar darajasiga yetkazish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar

Tijorat banklari, FinTech, sun’iy intellekt, raqamli bank, mijozlarga xizmat ko‘rsatish, bank ekotizimi, skorizatsiya, chat-bot.

DOI: 10.5281/zenodo.23340138

KIRISH

Zamonaviy jahon iqtisodiyotining globallashuvi va raqamli transformatsiya jarayonlari bank-moliya sektorining an’anaviy faoliyat yuritish tamoyillarini tubdan o‘zgartirmoqda. Bugungi kunda banklar nafaqat oddiy moliya muassasasi, balki yuqori texnologiyali raqamli platformalarga aylanib bormoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tegishli farmon va qarorlarida bank tizimini isloh qilish, xususan, bank xizmatlari bozorini raqamlashtirish va mijozlarga yo‘naltirilgan zamonaviy FinTech xizmatlarini joriy etish eng ustuvor vazifalardan biri etib belgilangan.

Biroq, mamlakatimiz hududlarida faoliyat yuritayotgan tijorat banklarida sun’iy intellekt texnologiyalarini (masalan, kreditlashda avtomatlashtirilgan skorizatsiya tizimlari, aqlli chat-botlar, risk-menejment modellari) qo‘llash darajasi hali ham to‘liq quvvatda emas. Hududiy mijozlarning moliyaviy savodxonligi, infratuzilma cheklovlari va banklarning texnologik tayyorgarligi o‘rtasidagi nomutanosiblik ushbu sohada chuqur ilmiy tadqiqotlar olib borishni taqozo etmoqda. Shuning uchun ham FinTech vositalari orqali bank xizmatlari sifatini oshirish yo‘llarini tadqiq etish nihoyatda dolzarb hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Moliyaviy texnologiyalar va bank xizmatlarini raqamlashtirish masalalari ko‘plab xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan o‘rganilgan. Xususan, xalqaro miqyosda T. Beck, R. Levine kabi olimlar FinTech rivojlanishining moliya bozori barqarorligiga hamda iqtisodiy o‘sishga ijobiy ta’sirini isbotlashgan. Sun’iy intellektning bank operatsiyalaridagi o‘rni va risklarni boshqarishdagi samaradorligi A. Saunders va J. Allen

tadqiqotlarida o‘z aksini topgan.

O‘zbekistonlik olimlardan Sh.Z. Abdullayeva, U.A. Azizov va O.O. Toshmurodovlar o‘z ilmiy ishlarida mamlakatimiz bank tizimini isloh qilish, tijorat banklarining investitsion faolligini oshirish va raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish masalarini tadqiq etishgan. Shunday bo‘lsa-da, aynan respublikamiz hududlarida (viloyat va tumanlar miqyosida) Sun’iy intellekt texnologiyalarini bank xizmatlari sifatiga ta’sirini empirik (amaliy) tahlil qilish masalalari hali yetarlicha ochib berilmagan va qo‘shimcha tadqiqotlarni talab etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotni olib borishda ilmiy bilishning obyektivlik, tizimlilik va mantiqiylik tamoyillariga tayanildi. Xizmatlar sifatini oshirishda FinTech va sun’iy intellekt (SI) modellarining samaradorligini baholash uchun qiyosiy tahlil, statistik guruhlash, dinamika qatorlari tahlili hamda induksiy va deduksiy metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqotning empirik asosi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy statistik hisobotlari, banklarning yillik moliyaviy ma’lumotlari hamda hududlarda raqamli infratuzilmaning rivojlanish ko‘rsatkichlari (karta foydalanuvchilari, bankomatlar va mobil ilovalar auditoriyasi) tahlil qilindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

So‘nggi yillarda O‘zbekiston bank-moliya sektorida raqamli infratuzilmaning kengayishi kuzatilmoqda. Markaziy bank taqdim etgan rasmiy statistik ma'lumotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, respublikamizda to‘lov tizimlari va raqamli infratuzilma ko‘rsatkichlari yil sayin barqaror o‘sib bormoqda.

1-jadval. O‘zbekiston Respublikasida masofaviy bank xizmatlari infratuzilmasi dinamikasi

Ko‘rsatkichlar turlari	2024-yil	2025-yil	2026-yil boshiga
Muomaladagi bank kartalari (mln. dona)	46.2	57.8	68.1
To‘lov terminallari (dona)	425 210	428 500	430 762
Bankomat va infokiosklar (dona)	24 105	29 909	40 090

Jadval manbasi: O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy to‘lov tizimlari statistikasi (cbu.uz) ma'lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirilgan.

Hududiy darajada moliya tizimini raqamlashtirish an’anaviy bank filiallariga yuklamani kamaytirib, xizmat ko‘rsatish tezligini oshirmoqda. Bugungi kunda O‘zbekiston tijorat banklari FinTech yechimlarini quyidagi asosiy yo‘nalishlarda faol qo‘llamoqda:

1. Sun’iy intellekt asosidagi skorizatsiya (Kredit tavakkalchiligini baholash): Ilgari hududiy filiallarda iste’mol krediti yoki mikrokredit ajratish uchun 3 ish kuni talab etilgan bo‘lsa, hozirda mobil ilovalar tarkibidagi SI algoritmlari mijozning daromadlari, soliq to‘lovlari va skoring ballarini 1-3 daqiqa ichida tahlil qilib, avtomatlashtirilgan qaror qabul qilmoqda.

2. Aqlli chat-botlar va virtual asistentlar (24/7 mijozlar bilan ishlash): Hududlarda tunu kun ishlaydigan aloqa markazlarining yetishmasligi muammosi SIga asoslangan chat-botlar yordamida hal etilmoqda. Mijozlar so‘rovlarining 70-80 foizi operator aralashuvisiz hal etilmoqda.

Biroq, respublikamiz tumanlari va qishloq hududlarida bir qator muammolar saqlanib qolmoqda:

Kiberxavfsizlik va firibgarlik xavfi: Raqamli to‘lovlar oshishi bilan ijtimoiy muhandislik (karta ma’lumotlarini o‘g‘irlash) holatlari ko‘paygan.

Texnologik uzilishlar: Ayrim olis hududlarda internet tezligi va serverlar yuklamasining barqaror emasligi masofaviy xizmatlar sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

XULOSA

O‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, FinTech va sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish O‘zbekiston tijorat banklarining operatsion samaradorligini va hududiy mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini tubdan yaxshilaydi. Bank sektorida raqamli transformatsiyani yanada jadallashtirish va xizmatlar sifatini xalqaro standartlarga yetkazish bo‘yicha quyidagi choralarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

1. *Kiberxavfsizlik modellariga Sun’iy intellektni joriy etish:* Firibgarlik (anti-fraud) holatlarini real vaqt rejimida aniqlovchi intellektual monitoring tizimlarini kuchaytirish lozim.

2. ***Hududiy mijozlar uchun ”Moliyaviy-raqamli savodxonlik” dasturlarini yo‘lga qo‘yish:*** Banklar o‘z mobil ilovalaridan xavfsiz foydalanish bo‘yicha hududlarda ijtimoiy roliklar va qo‘llanmalar tarqatishi zarur.

3. ***Bulutli texnologiyalar va Big Data infratuzilmasini kengaytirish:*** Banklar ma’lumotlar bazasini markazlashtirish va qayta ishlash tezligini oshirish orqali olis tumanlarda ham masofaviy bank xizmatlarining uzluksizligini ta’minlashi lozim.

ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-sonli ”2020–2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasi bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. ”Bank tizimining taqqoslama ko‘rsatkichlari to‘g‘risida ma’lumot”. Elektron resurs: cbu.uz

3. Abdullayeva Sh.Z. Bank ishi. Darslik. - T.: ”Iqtisod-Moliya”, 2020.

4. Beck, T., & Levine, R. (2018). Industry Growth and Capital Allocation: Does Having a Developed Financial System Matter? Journal of Financial Economics, 64(2), 147-180.

5. Saunders, A., & Allen, J. (2020). Credit Risk Measurement In and Out of the Financial Crisis. John Wiley & Sons.